

Úkoly č.2/04

1. Rozeberte následující ukázkou z díla T. Hobbesa.

Na základě ukázky se pokuste charakterizovat Hobbesovo pojetí:

- a) přirozeného stavu,
- b) přirozeného zákona a práva

Ukázka je z práce Hobbes, T.: O občanu. Výbor z díla. Svoboda Praha 1988, str. 134-142

"2. Většina lidí, kteří něco napsali o státních zřízeních, buď předpokládá, nebo si přeje, případně vymáhá souhlas s názorem, že člověk je živočich od narození uzpůsobený pro společenství.

Řekové říkají ZOON POLITIKON a na tomto základě budují nauku o státě v následujícím smyslu: k zachování míru a k řízení celého lidského pokolení není zapotřebí ničeho jiného, než aby lidé společně přistoupili na nějaké smlouvy a podmínky; ty potom nazývají zákony. Jakkoli je toto axioma většinou přijímáno, je přece falešné. Je to zřejmý omyl vzešlý z příliš povrchní úvahy o lidské přirozenosti. Neboť kdo bude hlouběji pozorovat příčiny, proč se lidé shromažďují a těší se ze společenství, ten snadno zjistí, že tomu není tak proto, že by to jinak od přirozenosti nešlo, nýbrž že je to dodatečný jev. Kdyby člověk miloval druhého od přirozenosti, to jest člověka jako takového, pak by nebylo možno vysvětlit, proč se všichni lidé nemilují navzájem stejnou láskou, když jsou stejně lidmi, anebo proč se člověk raději stýká s těmi lidmi, jejich společnost skýtá čest a užitek spíše jemu než jiným. Nevyhledáváme tedy společníky vlivem přirozenosti, ale chceme od nich dosáhnout čest a prospěch: po tom dychtíme především, po nich samotných až potom. Za jakým účelem se lidé sdružují poznáme z toho, co lidé při setkání dělají. Scházejí-li se kvůli obchodu, každý si hledí ne společníka, nýbrž své záležitosti. Jestliže se scházejí, aby společně zastávali úřad, rodí se jakési přátelství navenek, je v něm však více vzájemné nedůvěry než lásky; někdy vzniká spolčení, dobrá vůle však nikdy. Jestliže se scházejí pro zábavu a obveselení, líbí se obyčejně každému nejvíce to, co vzbuzuje smích a –jak už patří k podstatě žertu– co umožňuje, aby člověk ze srovnání s cizí hloupostí či neschopností sám před sebou vyšel jako lepší. I když to někdy neškodí a neuráží, je zřejmé, že se lidé těší ne tak ze společnosti jako především ze své slávy. Ostatně většinou se při těchto setkáních pomlouvají nepřítomní a jejich celý život, výroky, činy jsou probírány, posuzovány, odsuzovány a předváděny v podobě anekdot; nejsou ušetřeni ani samotní účastníci hovoru, ba poskytují k tomu možnost, jakmile ze sezení odejdou: takže to vůbec není divné, když někdo chce vždycky odcházet z dějiště takového tlachání jako poslední. Toto jsou ty pravé požitky ze společenství, za nimiž se vlivem přirozenosti, tj. citů každému živočichu vštípených, ženeme, dokud utrpěné škody nebo napomenutí nezpůsobí (což u mnohých nenastane nikdy), že touha po přítomných požitcích se zmírní při vzpomínce na minulé. Bez toho by řeč většiny lidí, nadmíru výmluvných, pokud jde o tento předmět hovoru, byla nudná a výmluvná. ..." str. 137

" Musíme tedy tvrdit, že velké a trvalé společnosti mají svůj původ nikoli v dobré vůli lidí, nýbrž ve strachu jednoho před druhým.

3. Příčina strachu jednoho před druhým spočívá zčásti v přirozené rovnosti lidí, zčásti ve sklonu navzájem si ubližovat. Způsobuje to, že nejsme schopni ani od druhých očekávat bezpečnost, ani ji sami sobě zajistit. Pozorujeme-li dospělé lidi a všimneme-li si, jak křehká je stavba lidského těla (při jejímž zhroucení se hroučí všechna síla, statnost i moudrost člověka) a jak je i pro nejslabšího snadné zabít silnějšího, nemáme proč spoléhat na své síly a domnívat se, že nás příroda udělala silnějšími než druhé. Rovni jsou si ti, kteří proti sobě navzájem zможou stejně. A zможou stejně proto, že zможou nejvíce, totiž zabít. Jsou si tedy lidé od přirozenosti mezi sebou rovni. Nynější nerovnost byla zavedena občanským zákonem.

4. Sklon ubližovat je ve stavu přirozenosti sice vlastní všem lidem, ale nemá stejnou příčinu ani není stejným proviněním. Někdo totiž podle přirozené rovnosti dovolí ostatním totéž, co sobě (což je vlastností člověka skromného, správně oceňujícího své síly). Jiný si myslí, že druhé převyšuje: chce, aby jen jemu samotnému bylo vše dovoleno a osobuje si více úcty než ostatní (což je vlastností ducha zpupného). Jeho sklon ubližovat pochází z ješitné dychtivosti po slávě a falešného oceňování svých sil, zatímco onen předešlý člověk musí své věci a svobodu proti takovému člověku bránit.

5. Kromě toho, největší neshody vznikají ze zápolení duchů, protože tento zápas bývá nejméně rovnostný. Vždyť nejen opačné tvrzení, ale i pouhý nesouhlas budí hněv. Neboť nesouhlasit v něčem s někým znamená mlčky ho v té věci obviňovat z omylu a nesouhlasit s ním v mnohých věcech je totéž jako mít ho za hlupáka; to je patrné z toho, že žádné výlky se nevedou s větší urputností než mezi sektami téhož náboženství a stranami v témtéž státě, kde jsou předmětem zápasu buď nauky, nebo způsob uskutečňování politických záměrů. A protože veškerá rozkoš ducha a veškerá radost tkví v tom, že máme s kým se srovnávat a můžeme tak vysoce smýšlet sami o sobě, je nemožné, aby

si lidé nedávali na jevo vzájemnou zášť a pohrdání, ať už žertem, slovy, posunkem nebo nějakým znamením; není horší nepřijemnosti pro ducha, než je tato, a z žádné jiné nevzniká silnější chtění ublížit.

6. Nejčastěji se příčina touhy lidí navzájem si ubližovat rodí z toho, že mnozí lidé současně dychtí po téže věci, kterou však nemohou ani společně užívat, ani rozdělit; z toho vyplývá, že ji musí dostat silnější; a o tom, kdo je silnější, musí rozhodnout boj.

7. Uprostřed tolika nebezpečí, která pro přirozenou chtivost lidí denně každému hrozí, nelze nikomu vytýkat, že si dává pozor; naopak jinak to dělat nelze. Každý je totiž puzen dychtít po tom, co je pro něj dobré, a unikat tomu, co je zlé, především však největšímu přirozenému zlu-smrti, a to vlivem jakési přírodní nutnosti, která není menší než síla nutící padat kámen dolů. Není tedy nesmyslné, ani nelze kárat, ani to neodporuje správné rozumové úvaze, jestliže někdo vynaloží veškeré úsilí na to, aby vlastní tělo a údy uchránil a zachoval od smrti a bolesti. A to, co neodporuje správné rozumové úvaze, bylo uděláno, jak všichni říkají, spravedlivě a právem. Termínem právo se neoznačuje nic jiného než svoboda, kterou má každý k tomu, aby mohl podle správné rozumové úvahy užívat přirozených schopností. Prvním základem přirozeného práva tedy je, že každý jak jen může chrání svůj život a údy.

8. Protože pak právo na dosažení cíle nemá smysl pro člověka, jemuž je odpíráno právo na prostředky k tomu nutné, vyplývá z toho, že má-li každý právo na zachování sebe sama, má také právo užívat všech prostředků a dělat všechno, co je k zachování sebe sama nezbytné.

9. Zda jsou prostředky, jichž chce někdo použít, a skutky které chce vykonat, k zachování života nebo vlastních údů nutné či nikoli, to podle přirozeného práva posuzuje on sám. Neboť kdyby to, že posuzují sám své vlastní ohrožení, odporovalo správné rozumové úvaze, posuzoval by je někdo jiný. A soudí-li jiný o věcech týkajících se jeho. Tudiž odpovídá správné rozumové úvaze, tj. přirozenému právu, abych já posuzoval jeho úsudek, totiž zda přispívá k mému zachování či nikoli.

10. Příroda dala každému právo na všechno. (Tj. ve stavu čistě přirozeném čili předtím, než se lidé navzájem zavázali nějakými smlouvami, bylo každému dovoleno dělat cokoli a vůči komukoli se mu zlíbilo a vlastnit a užívat všeho, co chtěl a mohl.)

Protože čehokoli se komu zachce, zdá se mu to dobré proto, že to chce a že to může přispět k jeho zachování, nebo se to aspoň tak může jevit (soudcem v této věci, zda je to skutečně prospěšné či nikoli, jsme v předešlém odstavci ustanovili člověka samotného, a to v tomto smyslu, že za prostředky nutné k jeho zachování musíme pokládat ty, které sám za takové prohlašuje) a protože, jak se praví v odstavci sedmém, to, co nutné přispívá k ochraně vlastního života a údů, se děje aje vlastněno právem přirozenosti, vyplývá z toho, že ve stavu přirozenosti je vše dovoleno mít a dělat všechno. Vyjadřuje to známe rčení: "Příroda dala všechno všem." Z toho je také zřejmé, že ve stavu přirozenosti je měřítkem práva prospěch.

11. Lidem však bylo velmi málo prospěšné, že měli na všechno takové společné právo, neboť účinek toho práva je skoro tentýž, jako kdyby žádné právo neexistovalo. Ačkoli totiž mohl každý o každé věci říkat: "To je moje", přece tu věc nemohl užívat kvůli sousedovi, který stejným právem a stejnou silou prosazoval, že je jeho.

12. Jestliže k přirozenému lidskému sklonu vzájemně se napadat, vyvěrajícímu z citových hnutí, zvláště však z ješitného sebeoceňování, připočteš právo všech na všechno, podle něhož jeden právem útočí, druhý se právem staví na odpor, a v němž má původ věčné podezřívání a zaujatost všech proti všem, a připočteš-li dále, jak obtížné v malém počtu a s malými prostředky se bránit nepřátelům útočícím s úmyslem nás překvapit a zničit, pak nelze popřít, že přirozeným stavem lidí před ustavením společnosti byla válka, a to ne prostá nýbrž válka všech proti všem. Vždyť co jiného je válka než ono období, kdy se jasně, silou slov i činů, projevuje úmysl bojovat? Zbylé období se nazývá mír.

13. Že trvalá válka je pramálo příznivá zachování jak lidského rodu, tak každého jednotlivého člověka, to posoudíme snadno. Je však trvalá již svou podstatou, poněvadž pro rovnost zápasících se nemůže skončit nějakým vítězstvím; samotným vítězům totiž hrozí během války neustále nebezpečí, takže musíme mít za zázrak, že někdo, byť i ten nejsilnější, je nakonec zdolán jen léty a stářím. Jako příklad se nám nabízejí v nynějším století obyvatelé Ameriky a ve stoletích dávno minulých ostatní národy, které sice nyní žijí v občanské společnosti a zvkvétají, tehdy však byly málo početné, divoké, krátkého věku, chudé, kruté, postrádající ono potěšení a krásu života, kterou zpravidla poskytuje mír a společenství. Kdokoli si tedy umínil setrvat v tom stavu, v němž je všem všechno dovoleno, protiřečí sám sobě. Neboť každý člověk vlivem přirozené nutnosti dychtí po dobrém pro sebe a neexistuje nikdo, kdo by si myslel, že válka všech proti všem, s takovým stavem přirozené související, je pro něho dobrem. Tak nás obava jednoho před druhým přivádí k přesvědčení, že se musíme z takového stavu dostat a získat si spojence: musí-li už ta válka být, ať to není válka všech proti všem a ať nám v ní nechybí pomoc.

14. Spojenci se získávají buď násilím, nebo dohodou: násilím, když vítěz přinutí poraženého hrozbou smrti nebo spoutáním, aby mu sloužil; dohodou, když se společenství vytvoří za účelem vzájemné podpory a s nevynuceným souhlasem obou stran. Dále může vítěz poraženého nebo silnější slabšího (jako třeba zdravý a silný nemocného či dospělý dítě) po právu nutit, aby poskytl záruku poslušnosti, nechce-li ovšem raději zemřít. Neboť právo chránit

sebe sama podle vlastního uvážení plyne z našeho ohrožení, a ohrožení vzešlo s rovností. Proto je spíše v soulase s rozumem a je to jistější pro zachování sebe sama, že využíváme nynější výhody a zjednáváme si žádoucí bezpečí přijetím záruky, než abychom se později v nejistém boji znovu pokoušeli získat moc, z které se mezitím poražení vyvlekli, když se vznohli a nabyli sil. A naopak nelze si představit nic nesmyslnějšího, než abys slabému, kterého máš ve své moci, nechal volnost a tak si z něj udělal hned silného nepřítele. Tím se také ozřejmuje určitý závěr, že v přirozeném lidském stavu jistá a nezdolná moc dává právo na panování a nadvládu nad těmi, kteří k všemocnosti podstatně a bezprostředně právo dělat všechno.

15. Avšak pro onu rovnost sil a ostatních lidských schopností nelze očekávat, že se mohou lidé v přirozeném stavu, tj. ve stavu války, natrvalo zachovat bez újmy. Proto je třeba usilovat o mír, pokud zasvitne nějaká naděje ho dosáhnout. Jestliže je takto nedosažitelný, musí se získávat pomoc v boji. To je požadavek správné rozumné úvahy, tj. zákon přirozenosti, jak bude hned ukázáno.

2. Rozeberte následující ukázkou z díla J. Lockeho

Na základě ukázky se pokuste a) charakterizovat Lockeovo pojetí přirozeného stavu

b) Srovnajte Hobbesovo a Lockeovo pojetí přirozeného stavu a přirozeného práva

Locke, J.: Dvě pojednání o vládě. Svoboda Praha 1992, Kapitola II., str. 30 - 38;

Kapitola II.

O stavu přirozeném

4. Abychom správně porozuměli politické moci a odvodili ji z jejího původu, musíme uvážit, v jakém stavu všichni lidé jsou od přirozenosti. Je to stav dokonalé svobody řídití svá jednání a nakládati se svým majetkem a se svými osobami, jak považují za vhodné, v mezích přirozeného zákona, aniž žádají povolení nebo závisí na vůli kohokoli jiného.

Je to také stav rovnosti, v němž všechna moc a pravomoc je vzájemná, aniž jeden má více než druhý. Není nic zřejmější, než že tvorové téhož druhu a téhož stupně, bez rozdílu zrození ke všem týmž výhodám přírody a užívání týchž schopností, mají být také mezi sebou rovni, bez podřízení nebo podrobení, dokud by pán a velitel jich všech nějakým zjevným prohlášením své vůle neustanovil jednoho nad druhým a nepřenesl na něho zřejmým a jasným ustanovením nepochybné právo na panství a svrchovanost.

5. Na tuto rovnost lidí od přirozenosti pohlíží rozvážený Hooker jako na tak samozřejmou a zcela nepochybnou, že jí činí základem onoho závazku k vzájemné lásce mezi lidmi, na němž staví jejich vzájemné povinnosti a z něhož odvozuje veliké zásady spravedlnosti a milosrdenství. Jeho slova jsou:

"Stejná přirozená pohnutka přivedla lidi k poznání, že jest jejich povinností neméně milovati jiné než sebe samy, protože vidí, že ty věci, jež jsou stejné, musí nutně všechny míti jedno měřítko. Nemohu-li si než přát, aby se mi dostalo právě tolik dobra z rukou každého člověka, kolik si kdo přeje ve své vlastní duši, jak bych měl čekat, že budu míti jakoukoli část svého přání v tom ukójenu, nebudu-li já sám pečovati o to, abych ukójil stejné přání, které je nepochybně v jiných lidech, kteří jsou jedné a téže přirozenosti? Způsobiti jim cokoli, co odporuje tomuto přání, musí je nutně po všech stránkách rmoutiti stejně jako mne. A tak způsobím-li jim škodu, musím čekat, že ji utrpím také, ježto není důvodu, proč by jiní mi projevovali větší míru lásky, než bych já projevovat jim. Moje přání tedy, abych byl milován těmi, kdo mi jsou rovni přirozeností, tak velice, jak je možno, ukládá mi přirozenou povinnost, abych choval k nim zcela stejnou náklonnost. Žádný člověk nemůže neznati jednotlivá pravidla a předpisy, jež přirozený rozum vyvodil pro řízení života z onoho poměru rovnosti mezi námi samými a těmi, kdo jsou jako my" (Ecc. Pol., kn. I., odst. 7).

6. Ačkoli však toto je stav svobody, přece to není stav zvůle. Ačkoli člověk v onom stavu má nekontrolovatelnou svobodu volně nakládati se svou osobou nebo se svým majetkem, přece nemá svobodu zahubiti sebe sama nebo rovněž nějakou bytost, již má ve své moci, leč tam, kde to žádá nějaké ušlechtlejší užívání než její pouhé zachování. Stav přirozený má zákon přirozený, aby jej řídil, který zavazuje každého, a rozum, který je tento zákon, učí veškeré lidstvo, které jen chce jíti k němu na radu, že ježto všichni jsou si rovni a nezávislí, nikdo nemá poškozovati druhého v jeho životě, zdraví, svobodě nebo majetku. Všichni lidé jsouce zajisté dílem jednoho všemohoucího a nekonečně moudrého Tvůrce, všichni služebníky jednoho svrchovaného Pána, vyslání do světa na jeho rozkaz a v jeho službách, jsou jeho vlastnictvím, jehož dílem jsou učiněni, aby vytrvali, pokud se jemu, a ne někomu jinému líbí. A ježto jsme nadáni stejnými schopnostmi a všichni máme podíl v jednom společenství přírody, tedy nelze předpokládati žádné takové podřízení mezi námi, jež by nás opravňovalo, abychom zahubili jeden druhého, jako kdybychom byli učiněni jedni pro užívání druhých, jako nižší stupně tvorů jsou učiněny pro naše užívání. Jako každý je povinen zachovati sebe a neopustiti svévolně své stanoviště, tak ze stejného důvodu má, není-li ohroženo jeho zachování, pokud může,

zachovati ostatní lidstvo, a dokud nejde o to vykonati spravedlnost na provinilci, nemá odněti nebo poškozovati život nebo co směřuje k zachování života, svobodu, zdraví, údy nebo statky druhého.

7. A aby všichni lidé mohli být zdržováni od toho, aby napadali práva druhých a aby působili škodu sobě navzájem, a aby byl zachován zákon přirozený, který chce mír a zachování všeho lidstva, je provádění zákona přirozeného v tomto stavu vloženo do rukou každého člověka. Tím každý má právo potrestati přestupníky tohoto zákona v takovém stupni, jaký může zabrániti jeho porušování. Neboť zákon přirozený, jako všechny jiné zákony, jež se týkají lidí na tomto světě, byl by nadarmo, kdyby nebylo nikoho, kdo by ve stavu přirozeném neměl moc prováděti tento zákon a tím zachovávat nevinného a zdržeti na uzdě přestupníky, a jestliže může kdokoli ve stavu přirozeném trestati druhého pro jakékoli zlo, jež způsobil, každý může tak činiti. Neboť v tomto stavu dokonalé rovnosti, kde od přirozenosti není nadřizenosti ani pravomoci jednoho nad druhým, každý musí nutně míti právo činiti, co kdokoli může činiti prováděje tento zákon.

8. A takto ve stavu přirozeném "nabývá jeden člověk moci nad druhým", ale přece ne moci absolutní nebo libovolné, aby zacházel se zločincem, když ho dostal do svých rukou, podle rozvášněné horlivosti nebo bezmezné prudkosti své vlastní vůle, ale toliko aby mu oplatil, pokud klidný rozum a svědomí nařizují, tím, co jest úměrné jeho přestupku, a tolik, co může sloužiti k náhradě a k výstraze. Neboť toto dvojí jsou jediné důvody, proč kdo může oprávněně působili škodu druhému, tedy to, co nazýváme trestem. Překračuje přirozený zákon, prohlašuje přestupník sám, že žije podle jiného pravidla než podle pravidla rozumu a obecné slušnosti, což jest ona míra, již Bůh ustanovil jednání lidí pro jejich vzájemnou bezpečnost, a tak se stává nebezpečným lidstvu. Ježto pouto, které má je zabezpečiti proti bezpráví a násilí, je jím zeslabeno a přetrženo, což je prohřešek proti celému lidskému rodu a proti jeho míru a bezpečnosti, o něž pečuje přirozený zákon, může proto každý člověk právem, jež má, aby chránil lidstvo vůbec, zabraňovati věcem jemu škodlivým nebo kde je nutno, zničiti je, a tak může způsobiti komukoli, kdo překročil onen zákon, takové zlo, jež může v něm vzbudit lítost, aby to nečinil, a tím jej odstrašit a jeho příkladem jiné, aby nepáchali podobné bezpráví. A v tomto případě a z tohoto důvodu "má každý člověk právo potrestati přestupníka a býti vykonavatelem přirozeného zákona".

9. Nepochybuji však, že toto se bude zdáti některým lidem velmi podivným učením, ale dříve, než je odsoudí, žádám je, aby mi rozhodli, jakým právem kterýkoli kníže nebo stát může vydati na smrt nebo potrestat cizince pro jakýkoli zločin, jež spáchá v jejich zemi? Je jisto, že jejich zákony na základě jakékoli sankce, jež se jim dostává z prohlášení vůle zákonodárcovy, nepostihují cizince. Nemluví k němu, a ani kdyby mluvily, není vázán naslouchati jim. Zákonodárná autorita, pro niž jsou v platnosti nad poddanými onoho státu, nemá moci nad ním. Ti, kdo mají nejvyšší moc dávat zákony v Anglii, Francii nebo Nizozemí, jsou vůči Indiánovi pouze jako ostatní svět, lidmi bez pravomoci. A tudíž jestliže podle zákona přirozeného každý člověk nemá moc trestati přestupky proti tomuto zákonu, jak podle jeho střízlivého soudu případ vyžaduje, nevidím, jak vrchnosti kteréhokoli společenství mohou trestati cizince jiné země, když ti vzhledem k němu nemohou míti více moci, než co každý člověk od přirozenosti má nad druhým.

10. Mimo zločin, který spočívá v porušení zákonů a odchylce od pravého pravidla rozumu, čímž se člověk stává tak dalece zvrhlým a sám dává najevo, že se vzdává zásad lidské přirozenosti a že je škodlivým tvorem, děje se tu obvykle bezpráví a ta či ona osoba, ten či onen člověk utrpí škodu jeho přestupkem. V tomto případě ten, kdo utrpěl nějakou škodu, má (mimo právo na trest společné mu s druhými lidmi) zvláštní právo domáhati se náhrady na tom, kdo ji způsobil. A kterákoli jiná osoba, jež shledává to spravedlivým, může se ještě připojiti k tomu, kdo je poškozoven, a pomoci mu, aby si vymohl na přestupníku tolik za utrpěnou škodu, aby ho to uspokojilo.

11. Jsou tedy dvě odlišná práva: první trestati zločin, aby se zabránilo a předešlo podobnému přestupku, kteréžto právo trestati má každý, druhé vymáhati náhradu, což patří toliko poškozované straně. Z nich vyplývá, že vrchnost, již jako vrchnosti se dostalo do rukou obecné právo trestati, může často, kde veřejné dobro nežadá provádění zákona, prominouti trest za zločiny ze své vlastní pravomoci, ale přece nemůže prominouti náhradu příslušející nějakému soukromníku za škodu, jež mu byla způsobena. A ten, kdo utrpěl škodu, má právo žádati náhradu ve svém vlastním jménu a on jediný může ji prominouti. Poškozená osoba má tuto moc přivlastniti si statky nebo službu provinilcovu právem sebezáchovy, jako každý člověk má moc trestati zločin, aby zabránil jeho opakování, "právem, jež má, aby zachoval lidské pokolení" a vykonal za tímto účelem všechny rozumné věci, jež může. A tudíž každý člověk ve stavu přirozeném má moc zabít vraha, i aby odstrašil jiné od podobného bezpráví (jež žádná náhrada nemůže vyvážit) příkladem trestu, jenž je očekává od každého, i také zabezpečiti lidi od útoků zločince, který zřeknuv se rozumu, obecného pravidla i míry, již Bůh dal lidstvu, vyhlásil nespravedlivým násilím a vraždou na někom spáchanou válku

veškerému lidstvu a může tedy být zahuben jako lev nebo tygr, jedna z oněch divokých šelem, s nimiž lidé nemohou mít společnost ani bezpečnost. A na tomto se zakládá onen velký zákon přirozený: "Kdo by jakkoli vylil krev člověka, skrze člověka vylita bude krev jeho." A Kain byl tak pevně přesvědčen, že každý má právo zahubit takového zločince, že po vraždě svého bratra zvolal: "Kdo mne koli nalezne, zabije mne." Tak jasně bylo to vepsáno v srdci všech lidí.

12. Z téhož důvodu smí člověk ve stavu přirozeném trestati menší porušení tohoto zákona. Snad se někdo zeptá: smrtí? Odpovídám: Každé překročení smí být trestáno v tom stupni a s tak velikou přísností, jež postačí, aby učinily z něho špatný kup pro přestupníka, daly mu podnět k lítosti a odstrašily jiné od podobného činu. Každý přestupek, jenž by byl spáchán ve stavu přirozeném, smí ve stavu přirozeném také být trestán stejně a rovněž ve státě, pokud je možno. Neboť byt bylo mimo můj přítomný úmysl pouštět se zde do podrobností zákona přirozeného nebo do jeho výměr trestu, přece je jisto, že je takový zákon a rovněž že je tak pochopitelný a jasný rozumné bytosti a tomu, kdo studuje tento zákon, jako pozitivní zákony států, ano snad ještě jasnější, stejně jako je snáze pochopit rozum než fantazie a zapletené výmysly lidí sledujících opačné a tajné zájmy vkládané do slov. Opravdu totiž je tomu tak s velikou částí domácích zákonů jednotlivých zemí, které jsou jen potud správné, pokud jsou založeny na zákonu přirozeném, podle něhož mají být upravovány a vykládány.

13. Než nepochybuji, že proti tomuto podivnému učení, že totiž "ve stavu přirozeném má každý moc provádět zákon přirozený", bude namítáno, že je nerozumné, aby lidé byli soudci ve své vlastní věci, že sebeláska učiní lidi stranickými k sobě samým a ke svým přátelům a že naproti tomu zlomyslnost, vášeň a pomsta povede je příliš daleko při trestání jiných a že z toho bude následovati jen zmatek a nepořádek a že tedy Bůh jistě ustanovil vládu, aby držela na uzdě stranickost a násilnost lidí. Ochotně připouštím, že občanská vláda je vhodným prostředkem proti nevýhodám přirozeného stavu, jež zajisté jsou nutně veliké, kde lidé mohou být soudci ve své vlastní věci, jelikož je snadno si představit, že ten, kdo byl tak nespravedlivý, že činil bezprávi svému bratru, stěží bude tak spravedlivý, aby sebe sama za to odsoudil. Ale budu žádati ty, kdo činí tuto námitku, aby si připomněli, že absolutní monarchové jsou jen lidmi. A má-li vláda být prostředkem proti oněm zlům, jež nutně vyplývají z toho, jsou-li lidé soudci ve své vlastní věci, a nemá-li tudíž stav přirozený být trpěn, přejí si znát, jaký druh vlády to jest a o mnoho-li lepší než stav přirozený je ten, kde jeden člověk, který vládne množství, má volnost být soudcem ve své vlastní věci a může činit poddaným, cokoli se mu líbí, aniž má někdo nejmenší možnost vyslyšet nebo kontrolovat ty, kdo vykonávají jeho choutky a kdo musí mu být podrobeni ve všem, cokoli činí, ať jest veden rozumem, omylem nebo vášní. To však lidé ve stavu přirozeném nejsou zavázáni si činit navzájem. A jestliže ten, kdo soudí, soudí chybně ve své vlastní nebo jakékoli jiné věci, je za to odpověden ostatnímu lidstvu.

14. Často se vyskytá jako pádná námitka otázka, "kde jsou nebo zda vůbec kdy byli nějací lidé v takovém stavu přirozeném?" A na to může nyní stačiti jako odpověď, že ježto všechna knížata a všichni vládcové "nezávislých" vlád na celém světě jsou ve stavu přirozeném, je jasno, že svět nikdy nebyl ani nebude nikdy bez četných lidí v tomto stavu. Jmenoval jsem všechny vladaře "nezávislých" společností, ať jsou či nejsou ve spolku s jinými. Nečiní totiž každá smlouva konec přirozenému stavu mezi lidmi, nýbrž toliko ta, dohodnou-li se navzájem, že vstoupí do jednoho společenství a vytvoří jedno politické těleso. Mohou lidé učinit spolu navzájem jiné sliby a smlouvy a přece stále ještě být ve stavu přirozeném. Sliby a obchodní smlouvy mezi oněma dvěma lidmi na pustém ostrově, o nichž se zmiňuje Garcilaso de la Vega ve svých Dějinách Peru, nebo mezi Švýcarem a Indiánem v lesích amerických jsou pro ně závazné, ačkoli jsou vzhledem k sobě navzájem úplně ve stavu přirozeném, neboť pravda a zachování daného slova přísluší lidem jako lidem, a nikoli jako členům společnosti.

15. Proti těm, kdo praví, že nikdy nebyli nějací lidé ve stavu přirozeném, chci nejenom postavit autoritu rozvážného Hookera (Eccle. Pol., kn. I., odst. 10), kde praví: "Zákony, jež byly až dosud uvedeny," tj. zákony přirozené, "zavazují lidi naprosto, i ježto jsou lidé, ačkoli nikdy nezřídili žádné společenství ani žádnou slavnostní dohodu mezi sebou, co činiti neb nečiniti. Ale pokud sami od sebe nestačíme si opatřití náležitou zásobu věcí potřebných pro takový život, jaký si žádá naše přirozenost, život hodný důstojnosti lidské, jsme tedy, abychom si vynahradili ony nedostatky a nedokonalosti, jež jsou v nás, pokud žijeme ojedinele a sami pro sebe, od přirozenosti vedeni k tomu, abychom hledali společenství a družbu s jinými. Toto bylo příčinou toho, že se lidé hned od prvopočátku spojili v politické společnosti." Nýbrž já nadto tvrdím, že všichni lidé jsou od přirozenosti v tomto stavu a zůstávají v něm, dokud ze svého vlastního souhlasu neučiní sebe členy nějaké politické společnosti, a nepochybuji, že to v pokračování této rozpravy zcela objasním.

3. Rozoberte nasledující ukázkou: Kant, I.: O vztahu teorie k praxi ve státním právu. (Proti Hobbesovi) In: O

obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi. OIKOYMENH Praha 1999, str. 67-75.

Na základě ukázky vysvětlete:

a) Kantovo pojetí svobody a přirozeného práva

b) rozdíl mezi Kantovým a Hobbesovým pojetím přirozeného práva (co vyčítá Kant Hobbesovi?)

O vztahu teorie k praxi ve státním právu.

(Protí Hobbesovi)

Mezi všemi smlouvami, který mi se množství lidí spojuje do společnosti (pactum sociale), je smlouva o zřízení občanské ústavy mezi lidmi (pactum unionis civilis) tak zvláštního druhu, že ačkoli má vzhledem k provádění s každou jinou smlouvou (jež stejně tak směřuje k nějakému libovolnému, společensky žádoucím cíli) mnoho společného, přece jen se od všech ostatních podstatně odlišuje principem svého založení (constitutionis civilis). Ve všech společenských smlouvách se setkáváme se spojením mnohých za nějakým (společným) účelem (který všichni sdílejí); avšak takové spojení, které je samo sobě účelem (jenž každý má sdílet), a které je tedy nepodmíněnou a první povinností v každém vnějším vztahu lidí vůbec, kteří se nemohou vyhnout vzájemného vlivu, lze nalézt pouze v jisté společnosti, která se nachází v občanském stavu, a tedy vytváří politické společnosti. Účelem, který je v takovém vnějším vztahu povinností o sobě a dokonce nejvyšší formální podmínkou (conditio sine qua non) veškeré ostatní vnější povinnosti, je právo člověka na základě veřejných přinucovacích zákonů, pomocí kterých může být každému to, co je jeho, určeno a zajištěno proti zásahu kohokoli jiného.

Avšak pojem vnějšího práva vůbec vyplývá zcela z pojmu svobody ve vnějším vztahu lidí mezi sebou a nemá nic společného s účelem, který všichni lidé přirozeně mají (úsilí o blaženost), a s předpisem prostředků, které k němu vedou; proto také tento předpis nemusí mít na onen zákon naprosto žádný vliv jakožto základ určení. Právo je omezení svobody každého individua na podmínku jejího souladu se svobodou každého, pokud je to na základě obecného zákona možné; veřejné právo je pak souhrn vnějších zákonů, které takový průběžný soulad umožňují. Z toho, že se každé omezení svobody libovůli někoho jiného nazývá přinucením, vyplývá, že občanská ústava zakládá vztah svobodných lidí, kteří však přesto podléhají přinucovacímu zákonu (aniž by to poškozovalo jejich svobodu v celku jejich vztahů k ostatním): a to proto, že tomu tak chce sám rozum, a sice rozum apriori zákonodárný, který nebere ohled na žádný empirický účel (všechny takové účely jsou pojímány pod obecným označením blaženost). S ohledem na onen účel a na to, co jim kdo rozumí, se lidé naproti liší, takže jejich vůle nemůže podléhat žádnému společenskému principu, a tedy ani žádnému vnějšímu zákonu, který by byl v souladu se svobodou každého.

Občanský stav pojímán pouze jako stav právní je a priori založen na následujících principech:

1. svobodě každého člena společnosti jakožto člověka;
2. rovnosti každého se všemi ostatními jakožto poddaného;
3. samostatnosti každého člena politického společenství jakožto občana.

Tyto principy nejsou ani tak zákony, které již ustavený stát vydává, nýbrž spíše teprve na jejich základě je možné ustavení státu v souladu s čistými rozumovými principy vnějšího lidského práva vůbec. Tedy:

1. *Svoboda* každého člena státu jakožto člověka; princip svobody pro konstituci politického společenství vyjadřují následující formulací: Nikdo mě nemůže nutit, abych byl šťasten jeho způsobem (jakým si představuje blaho ostatních lidí), nýbrž každý smí svoji blaženost hledat takovým způsobem, který jemu samotnému připadá dobrý, pokud jen nepoškozuje svobodu druhého usilovat o podobný účel- taková svoboda může existovat spolu se svobodou každého na základě jistého možného všeobecného zákona (tj. onoho práva druhého). - Vláda, která by byla založena na principu blahovůle vzhledem k lidu podobně jako je na takovém principu založen vztah tvoje k jeho dětem, tj. paternalistická vláda (imperium paternale), je největším myslitelným despotismem (ústavou, která ruší veškerou svobodu poddaných, kteří pak nemají vůbec žádná práva)- jako nezletilé děti, které nemohou rozeznat, co jim je opravdu užitečné či škodlivé, jsou tak poddání nuceni chovat se pouze pasivně, a určení způsobu, jakým mají být šťastni, mohou očekávat pouze od úsudku vládce a od jeho dobrot, neboť ten jejich dobro také chce. Nikoli paternalistická, nýbrž patriotická vláda (imperium nen paternale, sed patrioticum) je taková, která může být myšlena pouze pro lidské bytosti, které jsou schopny práv, a to zároveň ve vztahu k blahovůli vládce. Patriotický je totiž způsob myšlení, na jehož základě vidí každý ve státě (včetně samotné hlavy státu) politické společenství jakožto mateřský klín, nebo zemi jako otcovskou půdu, z níž a na níž sám vyrůstá a kterou musí také po sobě zanechat jako cennou zástavu; a za oprávněné se při tom považuje pouze to, aby byla země vydána k užívání jeho nepodmíněně libovůli. -Toto právo svobody náleží členu společnosti jako člověku, pokud je totiž bytostí, která je vůbec práv schopna.

2. *Rovnost* každého člena státu jakožto poddaného; formulace rovnosti může znít takto: každý člen politického společenství má vůči každému jinému přinucovací práva, z čehož je vyňat pouze vládce (a to proto, že není členem, nýbrž tvůrcem či udržovatelem státu); ten jediný má oprávnění přinucovat, aniž by sám podléhal nějakému

přinucovacímu zákonu. Avšak vše, co podléhá zákonům, je ve státě poddané, a tedy podřízené přinucovacímu právu stejně jako ostatní členové politického společenství; s výjimkou jediné osoby (fyzické nebo morální), hlavy státu jejímž prostřednictvím může být jediné vykonáváno veškeré právní přinucování. Neboť kdyby tato osoba mohla být také přinucována, nebyla by již hlavou státu, a řada podřízenosti by postupovala do nekonečna. Kdyby však byly dvě takové osoby (nepodléhající přinucování), pak by ani jedna z nich nebyla podřízena přinucovacím zákonům, a jedna by druhé nemohla činit bezprávi; což je nemožné.

Tato všeobecná platná rovnost lidí v jednom státě jakožto jeho poddaných si však nikterak neprotiřečí s největší nerovností co do množství a stupně jejich vlastnictví, ať už jde o tělesnou nebo duševní převahu nad ostatními, či o bohatství, anebo o práva vůbec (jichž může existovat mnoho) vztažená k ostatním; takže blaho jednoho velmi záleží na vůli druhého (blaho chudého na vůli bohatého), jeden druhého musí poslouchat (dítě rodiče nebo žena muže) a ten druhý mu přikazuje, jeden slouží (jako nádeník) a druhý jej platí atd. Avšak ve vztahu k právu (které jakožto vyjádření obecné vůle může být pouze jediné, a které se týká formy souzení, a nikoli jeho matérie nebo objektu, vzhledem k němuž mám právo) jsou si přesto všichni poddaní navzájem rovni; neboť nikdo nemůže nikoho donutit jinak než s pomocí veřejného zákona (a jeho vykonavatele, hlavy státu), avšak zároveň každý klade skrze tento zákon proti takovému přinucování stejnou měrou odpor. Nikdo však nemůže toto oprávnění k přinucování (a tedy právo vzhledem k ostatním) ztratit jinak než vlastním zločinem a nemůže se ho také sám od sebe vzdát, tj. nemůže nějakou smlouvou, a tedy právním úkonem dosáhnout toho, aby neměl žádná práva; nýbrž pouze povinnosti: tím by totiž sám sebe zbavil práva uzavřít smlouvu, a ta by se tedy sama zrušila.

Z této ideje rovnosti lidí jako poddaných v politickém společenství zároveň vyplývá následující formulace: Každý člen společenství v něm musí moci dosáhnout takového postavení (které může příslušet poddanému), k němuž ho může dovést jeho talent, jeho píle a jeho štěstí; a jeho spolupoddaní mu nesmí stát v cestě svým dědičným výsadním právem (jako privilegování pro určitý stav), aby jej a jeho potomky věčně drželi níže, než je ono postavení, kterého může dosáhnout.

Protože tedy veškeré právo spočívá pouze v omezení svobody každého druhého na podmínku, že může s mojí svobodou existovat společně podle obecného zákona, a veřejné právo (v určitém společenství) je pouze stavem skutečného zákonodárství přiměřeného tomu principu a spojeného s mocí, díky němuž se všichni ti, kteří náleží k jednomu společenství s mocí, díky němuž se všichni ti, kteří náleží k jednomu společenství jakožto poddaní nacházejí v právním stavu (status iuridicus) vůbec, totiž ve stavu rovnosti působení a protipůsobení libovůle navzájem se omezující podle obecného zákona svobody (jenž se nazývá stavem občanským): je vrozené právo každého v tomto stavu (tj. před každým jeho právním činem) obecně stejné vzhledem k oprávnění donutit každého druhého, aby nikdy nepřekračoval hranice shody použití svobody své a mé. Protože pak narození není žádný čin toho, kdo se narodil, a tedy mu tím nemůže být způsobena žádná nerovnost právního stavu a žádné jiné podřízení pod přinucovací zákony nežli to, které mu je jakožto poddanému jediné nejvyšší zákonodárné moci se všemi ostatními společné: není také možná žádná vrozená výsada jednoho člena společenství před jiným, když jsou zároveň spolupoddanými; a nikdo nemůže výsadní právo stavu, jež ve společenství má, odkázat svým potomkům, kteří tak pouze zdánlivě kvalifikováni k vládnoucímu stavu narozením nemohou násilím zastavit jiné, aby se vlastní zásluhou dostali k vyšším stupňům subordinace (v níž jeden je vždy superior a druhý inferior, žádný z nich však není imperans, vzhledem k němuž by druhý byl subiectus). Vše ostatní může zdědit, pokud je to věc (a netýká se osobnosti), může to být získáno jako majetek anebo prodáno, a v řadě potomků tak může mezi členy společenství vzniknout značná nerovnost majetkových poměrů (žoldněřů a najímatelů, statkářů a zemědělských nádeníků atd.); pouze nelze zabránit tomu, aby ostatní byli oprávněni dosáhnout stejného postavení, umožňuje-li jim to jejich talent, píle a štěstí. Neboť jinak by člověk směl přinucovat, aniž by byl opět přinucován přizpůsobením jiných, a mohl by tak překročit úroveň spolupoddaného. -Nikdo, kdo žije v právním stavu společenství, nemůže ovšem tuto rovnost ztratit jinak než svým vlastním zločinem, nikdy však ani smlouvou ani válečným násilím (occupatio bellica); neboť žádným právním úkonem (ať už svým nebo úkonem jiného) nemůže přestat být vlastníkem sebe sama a zařadit se do třídy dobytka, který lze použít k jakýmkoli službám libovolným způsobem, a i bez jeho svolení jej v takové službě držet tak dlouho, jak sami chceme, i když s tím omezením, že jej nezabijeme nebo nezmrzáíme (s omezením, které je také, jako u Indů, někdy stíháno náboženstvím). V každém stavu pak lze člověka považovat za šťastného, pokud si je jen vědom, že jestliže vzhledem k ostatním, kteří jakožto jeho spolupoddaní před ním ve věci práva nemají žádné výhody, nedosáhne stejné úrovně, záleží pouze na něm (jeho schopnostech nebo upřímné vůli) nebo na okolnostech, ze kterých nemůže vinit nikoho jiného, avšak nikoli na nepřekonatelné vůli druhých.

3. *Samostatnost* (sibusufficientia) člena politického společenství jako občana, tj. jako spoluzákonodárce. Ve věci zákonodárství samého nemohou být všichni ti, kteří jsou svobodní a navzájem rovni vzhledem ke stávajícím veřejným zákonům, považováni za rovné vzhledem k právu tyto zákony dávat. Ti, kteří tohoto práva schopni nejsou, jsou nicméně jako členové společenství těmto zákonům podřízeni a dostává se jim tak ochrany, kterou tyto zákony poskytují; pouze nikoli jako občané, nýbrž jako spoluúčastníci oné ochrany. - Veškeré právo je totiž odvozeno od

zákonů. Avšak veřejný zákon, který určuje pro všechny to, co jí má být právně dovoleno nebo zakázáno, je aktem veřejné vůle, ze které veškeré právo vychází, a která se tedy sama vůči nikomu nesmí moci dopustit bezprávně. To je ovšem možné jen pomocí vůle veškerého lidu (neboť všichni rozhodují o všech, a tedy každý o sobě samém); neboť pouze na sobě samém se člověk nikdy nemůže dopustit bezprávně. Jde-li však o druhého, pak pouhá vůle jiného člověka o něm nemůže rozhodnout nic, co by nemohlo být bezprávně; jeho zákon by tedy vyžadoval ještě další zákon, který by zákonodárství omezoval, a žádná zvláštní vůle tedy nemůže být pro společenství zákonodárná. (Tento pojem je vlastně spoluvytvářen pojmy vnější svobody, rovnosti a jednoty vůle všech; přitom podmínkou jednoty vůle je samostatnost, neboť je vyžadováno hlasování, když má být přítomná zároveň vnější svoboda a rovnost.) Tento základní zákon, který může vyplývat pouze z obecné (spojené) vůle lidu, se označuje jako původní smlouva.

Ten, kdo má hlasovací právo v tomto zákonodárném procesu, se nazývá občan (citoyen, tj. občan státu, nikoli měšťan, bourgeois). K tomu je kromě vlastnosti přirozené (že nejde o dítě nebo ženu), vyžadována jediná kvalita: takový člověk je pánem sebe sama (sui iuris), má tedy nějaké vlastnictví (k tomu může být počítáno i každé umění, řemeslo, krásné umění nebo věda), které jej živí. V takových případech tudíž, kdy svůj výdělek musí získávat od druhých, získává jej pouze zvnějšněním toho, co je jeho, a nikoli tím, že by druhým dával svolení používat jeho sílu, a že tedy ve vlastním smyslu slova slouží pouze společenství a nikomu jinému. Tady jsou si umělci a velcí (nebo malí) majitelé pozemku navzájem rovni, každému totiž náleží jeden hlas. Pokud jde o majitele pozemků, nebudeme přitom brát v úvahu otázku, jak mohl právně vzniknout takový stav, že někdo nabytí více půdy, než byl schopen sám svými silami využít (neboť nabytí půdy válkou není žádné prvotní nabytí); a jak k tomu došlo, že mnozí lidé, kteří by jinak všichni byli schopni získat trvalý majetek, jsou tím nuceni k tomu, aby onomu prvému pouze sloužili, pokud si mají zajistit živobytí. Předchází zásadě rovnosti by tak odporovalo, kdyby ony majitele pozemků zákon privilegoval výsadou stavu, takže by jejich potomci stále zůstávali velkými majiteli pozemků (feudálů, aniž by tyto pozemky směly být prodány, rozděleny dědictvím, a tak být k užítku většímu množství lidí, anebo také aniž by při těch děleních z toho mohl něco získat někdo, kdo nepatří k jisté libovolně určené třídě. Velký majitel pozemků ničí totiž svým hlasem takové množství malých majitelů, jaké by bylo schopno zaujmout jeho místo; nehlasuje tedy v jejich jménu a má proto pouze jeden hlas. -Počet těch, kteří jsou oprávněni hlasovat v legislativním procesu, musí být určován podle množství lidí, kteří jsou vlastníky, a nikoli podle velikosti vlastnictví; a to proto, že sice musí být ponecháno na schopnosti, pílě a štěstí každého člena politického společenství, že každý nabývá jistý díl celku, a všichni pak celek, tento rozdíl však v obecném zákonodárství nemůže být vzat v úvahu.

Avšak všichni, kteří mají takové hlasovací právo musí s tímto zákonem veřejné spravedlnosti souhlasit; jinak by totiž mezi těmi, kteří souhlasí, a těmi, kteří nesouhlasí, vznikl právní spor, který by sám ke svému rozhodnutí vyžadoval vyšší právní princip. Pokud ovšem takový souhlas nemůže být očekáván od celého lidu a jde tedy pouze o většinu hlasů, nikoli o většinu bezprostředně hlasujících (ve velkém společenství), lze za dosažitelnou považovat pouze většinu k tomu delegovaných reprezentantů lidu. Tak sám tento princip, který připouští takovou většinu jako dostatečnou a který je přijat smlouvou, bude přece muset být nejvyšším základem zřízení občanské ústavy.

Závěr

Toto je původní smlouva, na níž jedině může být založena občanská, a tedy všeobecně právní ústava mezi lidmi, kterou se ustavuje politické společenství, -Tuto smlouvu (nazývanou contractus originarius či pactum sociale), jakožto spojení každé zvláštní a privátní vůle jednotlivých lidí ve vůli společenskou a veřejnou (za účelem jistého pouze právního zákonodárství), avšak naprosto není nutné (ba ani možné) předpokládat jako faktum. To by znamenalo, že by nejprve z dějin muselo být předem dokázáno, že lid, jehož práva a závazky sdílíme jakožto jeho potomci, skutečně někdy takový akt musel vykonat a ústně nebo písemně o tom zanechal jistou zprávu nebo nástroj, pokud se máme považovat za vázané určitou již existující občanskou ústavou. Ve skutečnosti je to však pouhá idea rozumu, která však má svoji nezpochybnitelnou (praktickou) realitu: zavazuje totiž zákonodárce dávat zákony takovým způsobem, jak by mohly vyplývat ze spojené vůle celého lidu, a každého poddaného, pokud chce být občanem, vidí tak jako kdyby takovou společnou vůli podpořil. To je totiž prubířský kámen pro posouzení toho, zda je každý veřejný zákon podle práva. Neboť je-li zákon vytvořen tak, že by veškerý lid k němu nikterak nemohl dát svůj souhlas (pokud by např. jistá třída poddaných měla mít dědičně výsadu vládnoucího stavu), pak není spravedlivý; je-li však možné pouze to, že s ním lid souhlasí, pak je povinností považovat takový zákon za spravedlivý: a to i za předpokladu, že by lid byl v takové situaci nebo rozpoložení, že pokud by na to byl tázán, pravděpodobně by svůj souhlas odepřel.

**4. Rozeberte následující úryvek z práce H.L.A. Harta "Pojem práva". IX. kapitola Zákony a morálka. Přírozené právo a právní pozitivismus. Praha 2004, str. 187-192;
Na základě ukázky vysvětlete a) proč kritizuje Hart tradiční pojetí přírozeného práva
b) jak chápe Hart "přírozenost" člověka a tudíž i přírozené právo**

str. 187.

"Kritikové – například Bentham a Mill-, kteří přírozené právo tvrdě napadali často připisovali matoucí ztotožňování různých významů slova "zákon" ze strany jejich protivníků víře, že pozorované zákonitosti přírody předepsal nebo nařídil nějaký božský vládce univerza. Z tohoto teokratického hlediska, jak tvrdil Blackstone, je jediný rozdíl mezi gravitačním zákonem a desaterem přikázání- Božím zákonem určeným lidem- relativně bezvýznamný. Spočívá v tom, že člověk je jako jediný ze všech stvořených věcí a bytostí obdařen rozumem a svobodnou vůlí, a proto může na rozdíl od ostatních věcí a bytostí objevovat a porušovat božské "předpisy". Přírozené právo však nebylo spojováno s vírou v božské vládce či zákonodárce univerza vždy, a dokonce ani tam, kde tomu tak bylo, jeho typické zásady nebyly na této víře logicky závislé. Jak relevantní smysl slova "přirozený", který vstupuje do přírozeného práva, tak obecný názor přírozeného práva, který minimalizuje rozdíl mezi preskriptivními a deskriptivními zákony, jenž je pro moderní mysl zjevný a velmi důležitý, mají své kořeny v řeckém myšlení, které bylo pro tento účel zcela sekulární. Fakt, že jsou neustále prosazovány některé formulace teorie přírozeného práva, je částečně způsobeno tím, že jeho síla není závislá na božské ani lidské autoritě, a také skutečnosti, že navzdory terminologii a přílišnému množství metafyziky, již by v dnešní době jen málokdo akceptoval, obsahuje některé základní pravdy důležité pro pochopení morálky i práva. Pokusíme se je oddělit od jejich metafyzických základů a přeformulovat je jednodušším způsobem.

Pro moderní sekulární myšlení je svět neživých a živých věcí, zvířat a lidí scénou opakujících se druhů jevů a změn, které jsou příkladem jistých zákonitých vztahů. Alespoň některé z nich lidé objevili a formulovali je jako zákony přírody. Pochopit podle tohoto moderního názoru přírodu znamená uplatnit znalosti těchto zákonitostí na její jistou část. Struktura velkých vědeckých teorií v sobě pochopitelně žádným prostým způsobem neodráží pozorovatelná fakta, jevy či změny. Značná část takových teorií se často skládá z abstraktních matematických formulací, jež nemají žádný přímý protějšek v pozorovatelných faktech. Jejich vztah k pozorovatelným jevům a změnám spočívá v tom, že z těchto abstraktních formulací mohou být vyvozena zobecnění, která skutečně odkazují k pozorovatelným jevům a mohou být jimi buď potvrzena, nebo vyvrácena. Tvzení vědecké teorie, že posunuje kupředu naše chápání přírody, je tedy nakonec závislé na její schopnosti předvídat, co nastane, a tato schopnost je založená na zobecnění toho, co obvykle nastává. Gravitační zákon a druhý zákon termodynamiky jsou pro moderní myšlení zákony přírody, a ne jen pouhé matematické konstrukce, které poskytují informace o zákonitostech pozorovatelných jevů.

Teorie přírozeného práva je součástí staršího pojetí přírody, podle něhož pozorovatelný svět není pouze scénou takových zákonitostí a znalost přírody nespočívá v tom, že tyto zákonitosti známe. Podle tohoto staršího názoru každý člověk a každý jmenovitý druh existující živé či neživé věci nemá jen tendenci udržovat svou existenci, ale vyvíjí se směrem ke konečnému optimálnímu stavu, který je určitým dobrem neoli příslušným cílem. (telos, finis)

To je teleologické pojetí přírody, podle něhož příroda obsahuje úroveň dokonalosti, které dané věci realizují. Stádia, jimiž věc jistého-daného druhu při svém postupu ke svému určitému či pravému cíli prochází, jsou zákonitá a lze je formulovat pomocí zobecnění popisujících charakteristický způsob změny, činnosti či vývoje dané věci. Do tohoto bodu se teleologický názor na přírodu překrývá s moderním myšlením. Rozdíl spočívá v tom, že z teleologického hlediska nejsou zákonité jevy týkající se věcí považovány za něco, co pouze zákonitě nastává, a otázky, zda opravdu nastávají zákonitě, zda by nastávat měly a zda je dobré, že nastávají, nejsou chápány jako otázky izolované. Naopak to, co obecně nastává (až na některé vzácné absurdity připisované "změně"), může být vysvětleno a zhodnoceno jako dobré nebo jako něco, co by mělo nastat, a to tak, že to je demonstrováno jako krok k pravému cíli či k naplnění dané věci. Zákony vývoje dané věci by proto měly zároveň ukazovat, jak by se tato věc měla zákonitě chovat nebo měnit i jak se zákonitě chová a mění ve skutečnosti.

Vyjádří-li se abstraktně, tento způsob myšlení o přírodě nám může připadat podivný. Do jisté míry se však přestane jevit jako pouhá fantazie, pokud si připomeneme některé způsoby, jak dnes odkazujeme přinejmenším k živým věcem, neboť v běžných způsobech popisu jejich vývoje se teleologické hledisko stále ještě odráží. Když ze žaludu vyroste dub, nejde jen o cosi, k čemu u žaludů zákonitě dochází, ale na rozdíl od jeho rozkladu (rovněž zákonitého) je to považováno za optimální stav zralosti. Ve světle tohoto vývoje jsou střední mezistupně vysvětlovány i posuzovány jako dobré anebo špatné a jsou identifikovány "funkce" různých částí a strukturální změny. Má-li dub přijímat vláhu nezbytnou pro jeho "plný" či "správný" rozvoj, je třeba, aby normálně vyrostly listy, a "funkcí" listů je tuto vláhu dodat. O tomto růstu tedy přemýšlíme a hovoříme jako o něčem, "co by mělo přírozeně nastat". V případě působení a pohybů neživých věcí by se takový způsob formulace zdál mnohem méně věrohodný, pokud by

ovšem nešlo o lidské výtvořiny určené k jistým účelům. Představa, že kámen, který padá na zem, realizuje nějaký příslušný "cíl" nebo se vrací na své "pravé místo" jako kuň, jenž kluše do své domovské stáje, v tomto světle vypadá poněkud komicky.

Jedna z potíží týkajících se pochopení teleologického názoru na přírodu spočívá v tom, že stejně jako minimalizuje rozdíly mezi tím, co se zákonitě děje, a tím, co by se dít mělo, minimalizuje také pro moderní myšlení velmi důležitý rozdíl mezi lidskými bytostmi, které mají své vlastní záměry a snaží se je vědomě realizovat, a jinými živými či neživými věcmi. V teleologickém názoru na svět je totiž člověk, stejně jako všechny jiné věci považován za cosi, co směřuje k určitému optimálnímu stavu nebo cíli, jenž je mu určen, a ve skutečnosti, že na rozdíl od jiných věcí to může činit vědomě, není spatřován radikální rozdíl mezi člověkem a zbytkem přírody. Tento specifický lidský cíl či dobro částečně představuje - stejně jako u jiných živých věcí - stav biologické zralosti a rozvinutých fyzických sil. Jako zvláštní lidský prvek však také zahrnuje rozvoj a dokonalost mysli a charakteru, které se projevují v myšlení a jednání. Na rozdíl od ostatních věcí je člověk schopen rozumem a úvahou zjistit, co je k dosažení této dokonalosti mysli a charakteru třeba, a může po tom toužit. V teleologickém pojetí nicméně tento optimální stav není lidským dobrem či cílem, protože po něm člověk touží - spíše po něm touží, protože už to je jeho přirozený cíl.

Mnohé aspekty tohoto teleologického hlediska opět přežívají v tom, jak občas uvažujeme a hovoříme o člověku. Toto hledisko se skrývá v našem označování jistých věcí jako lidských potřeb, které je dobré uspokojovat, a v tom, že jisté činy, jež lidé provedli či jimi trpěli, označujeme jako újmu nebo škodu. I když je proto pravda, že někteří lidé mohou odmítat jíst nebo odpočívat protože si přejí zemřít, o jídle či odpočinku nepřemýšlíme jen jako o věcech, jež lidé zákonitě dělají nebo po nich touží. Jídlo a odpočinek jsou lidskými potřebami, přestože je někteří lidé odmítají, když je jich třeba. Neříkejme tudíž jen to, že pro všechny lidi je přirozené jíst a odpočívat, ale také že by všichni někdy měli jíst a odpočívat nebo že je přirozeně dobré takové věci dělat. Síla slova "přirozeně" v takových soudech o lidském jednání tyto soudy odlišuje jednak od soudů, které vyjadřují pouhé konvence či lidské předpisy ("Měl bys smeknout klobouk"), jejichž obsah nemůže být zajištěn myšlením či úvahou, a také od soudů, které pouze naznačují, co je třeba pro dosažení určitého konkrétního cíle, jež v určité době může mít jeden člověk, zatímco druhý nikoli. Tentýž názor se promítá v našem pojetí funkcí tělesných orgánů a v tom, že rozlišujeme mezi těmito funkcemi a pouhými náhodnými vlastnostmi. Tvrdíme, že funkce srdce je zajišťovat krevní oběh, ale nikoli že funkce rakovinového růstu je způsobit smrt.

Uvedené zevrubné příklady, které mají ilustrovat ony teleologické prvky, jež stále ještě přežívají v našem běžném myšlení o lidském konání, pocházejí z prosté oblasti biologických faktů, kterou člověk sdílí s jinými živočichy. Můžeme si velmi správně povšimnout, že tomuto způsobu myšlení a vyjadřování dává smysl něco, co nám může připadat naprosto zjevné - tichý předpoklad, že pravým cílem lidského jednání je přežití. Tento předpoklad spočívá v jednoduché a nahodilé skutečnosti, že většina lidí si po většinu času přeje pokračovat ve své existenci. Činy, které označujeme jako přirozeně dobré, jsou ty, jež jsou nezbytné pro přežití. Základem představ lidské potřeby, újmy či funkce nebo změny tělesných orgánů je tentýž prostý fakt. Je pravda, že pokud se v tomto bodě zastavíme, budeme mít před sebou pouze velmi oslabenou verzi přirozeného práva, neboť klasičtí zastánci tohoto názoru považovali přežití (*perserverare in esse suo*) za nejnižší úroveň mnohem složitějšího a diskutabilnějšího pojetí lidských cílů či lidského dobra. Aristotelés do něj zahrnul nezaujaté rozvíjení lidského intelektu a Tomáš Akvinský znalost Boha. V obou případech jde o hodnoty, které mohou být - a skutečně byly - podrobeny kritice. Jiní myslitelé - například Hobbes a Hume - však byli ochotni zaměřit svou pozornost na nižší sféry. V tak skromném cíli, jakým je přežití spatřovali ústřední a nepopíratelný prvek, jenž terminologii přirozeného práva dává empirický smysl. "Lidská přirozenost nemůže nikterak přetrvat bez sdružování jednotlivců, toto sdružování není možné tam, kde se nedbá na zákony slušnosti a spravedlnosti". (In Hume, D.: Pojednání o lidské přirozenosti. část III.)

Tato jednoduchá myšlenka má mnoho společného s charakteristickými vlastnostmi práva i morálky a můžeme ji oddělit od spornějších částí obecného teleologického názoru, podle něhož se lidský cíl či dobro zdají specifickým způsobem života, s nímž lidé mohou ve skutečnosti hluboce nesouhlasit. Hovoříme-li navíc o přežití, můžeme názor, že lidé nutně touží po tom, co už je předem dáno, protože to je jejich pravý cíl, zavrhnout jako představu, která je pro dnešní mysl až příliš metafyzická. To, že lidé obecně skutečně touží přežít, můžeme považovat za pouhý nahodilý fakt a tvrdit, že to může být i jinak; a to, že přežití nazýváme lidským cílem, pro nás nemusí znamenat nic jiného, než že lidé opravdu touží přežít. I když však uvažujeme takto z hlediska běžného rozumu, přežití si ve vztahu k lidskému jednání a ve způsobu, jak o něm přemýšlíme, stále ponechává zvláštní charakter - což jen odpovídá míře důležitosti a nutnosti, která je mu připisovaná v ortodoxních formulacích přirozeného práva. Nejde totiž pouze o to, že převážná většina lidí si skutečně přeje přežít, a to i za cenu nezměrného utrpení; tato skutečnost se navíc odráží ve veškerých strukturách našeho myšlení a jazyka, jímž svět a sami sebe navzájem popisujeme. Kdybychom obecně přání žít "škrtli", nemohli bychom nechat beze změny pojmy, jako jsou "nebezpečí" a "bezpečí", "újma" a "výhoda", "potřeba" a "funkce", "nemoc" a "léčba". Jejich prostřednictvím totiž věci zároveň popisujeme a

hodnotíme vzhledem k tomu, jak přispívají k přežití, které přijímáme jako cíl.

Nyní se však pustíme do úvah, jež budou jednodušší a v mnohem menší míře filosofické-ale my jimi přesto dokážeme, že přijmout přežití jako cíl je zcela nezbytné. Navíc se budou v jistém smyslu přímo týkat diskuse o lidském právu a morálce. Musíme tak učinit, protože to předpokládá rámec naší rozpravy. Jde nám totiž o společenská opatření sloužící k zachování existence, a nikoli o problémy klubu sebevrahů. Chceme vědět, zda mezi těmito společenskými opatřeními existují taková, která by se dala názorným způsobem označit jako přirozené zákony, jež může objevit lidský rozum, a také to, jaký je jejich vztah k lidskému právu a morálce. Tato, stejně jako jakákoli jiná otázka týkající se způsobu lidského soužití obecně předpokládá, že život je jejich cílem. Argumentace postavená na této skutečnosti bude velmi prostá. Úvaha o některých zjevných zobecněních- či prostých pravdách- týkajících se lidské přirozenosti a světa, v němž lidé žijí ukazuje, že pokud tato zobecnění platí, musí existovat jistá pravidla chování, která každá společenská organizace musí mít, má-li zůstat životaschopná. Taková pravidla ve skutečnosti tvoří společenský prvek práva a konvenční morálky libovolné společnosti, jež dospěla do bodu, kdy je rozeznává jako odlišné formy společenské kontroly. Spolu s nimi nacházíme v právu a v morálce mnohé z toho, co je příznačné pro konkrétní společnost, a mnohé z toho, co nám může připadat jako arbitrární či jako záležitost pouhé volby. Všeobecně uznávané principy jednání založené na prostých pravdách, jež se týkají lidských bytostí, jejich přirozeného prostředí a cílů, můžeme považovat za minimální obsah přirozeného práva- na rozdíl od grandióznějších a mnohem pochybnějších konstrukcí, které byly pod tímto jménem často nabízeny. V dalším oddíle budeme formou pěti zjevných pravd uvažovat o význačných rysech lidské povahy, na nichž je toto sice skromné, ale velmi důležité minimum založeno."

(Těchto pět případů je zveřejněno v prvním úkolu, pod názvem "Minimální obsah přirozeného práva".)

5. Úkol

Které z následujících hodnocení odpovídá Vaší představě o přirozenosti člověka? Zdůvodněte svůj názor.

1. Přirozenost člověka je daná jeho schopností myslet a mluvit
2. Přirozeností člověka je konat jen to, co přináší jemu samému užitek
3. Přirozeností člověka je být svobodnou bytostí
4. Přirozenost člověka je utvářena společensko ekonomickými podmínkami
5. Přirozenost člověka je něco, co se nedá vyjádřit, je nepochopitelná
6. Přirozenost člověka je být kulturní bytostí
7. Přirozenost člověka je zbloudilý výsledek evoluce; člověk je obět' chybné mozkové konstrukce